

Dávid Gyula¹

Tervrajzok és rajztervek² Pákei Lajos (1853–1921) hagyatéka

Nagy lehetőség egy kutató számára, ha munkájáról már annak folyamatában be tud számolni, s nagy öröm, ha mindezt szülővárosában, Kolozsváron teheti meg. Emellett természetesen megtiszteltetés, ha a Kolozsvár Társaság felkérésének tesz eleget azzal, hogy Pákei Lajosról, e városért és épített örökségéért oly sokat tevő építészmérnökről emlékezhet meg.

Jelen összeállítás címének felsorolásból kimaradt a legfontosabb, ami egy építész munkásságát meghatározza: a cím nem szól magukról az épületekről. A mulasztás szándékos, hiszen Pákei hatalmas életművének teljes bemutatására e rövid keretek között nem is vállalkozhatnánk. Ellenben elengedhetetlennek tartjuk munkássága tanulmányozásához – mintegy előkészítésként – az építész papíralapú hagyatékának áttekintését, mindazoknak a rajzos dokumentumoknak a számbavételét, amelyeknek felkutatása, megismerése nélkül az életmű vizsgálata nem lehetséges.

Az utóbbi évtizedekben szinte már hagyomány, hogy Pákei születésének ke- rek évfordulóin a szakírás behatóbban foglalkozzon Kolozsvár, sőt bizvást mondhatnánk Erdély egyik nagy formátumú eklektikus építészeivel. Születésének másfél százéves évfordulóján, 1993-ban (csaknem 10 évre rá, hogy B. Nagy Margit válogatásában újra megjelent Kelemen Lajosnak Pákei halálára írt megemlékezése³) Murádin-Beyer Katalin közli Pákei Lajos kéziratos önéletírását,⁴ Guttman

¹ Dávid Gyula 1957-ben született Kolozsváron. A bukaresti Ion Mincu építészeti egyetemen szerzett építész diplomát 1983-ban, műemlékvédő szakmérnöki diplomát BME Műemlékvédelmi Szakmérnöki tanfolyamán szerzett 1999-ben. Lakó- és irodaépületek, műemlék-helyreállítások tervezése mellett, a bonchidai Bánffy-kastély építéstörténetének kutatásával foglalkozik. Szigetszentmiklóson (Magyarország) él.

² Elhangzott a 2013. március 23-án, a Kolozsvár Társaság, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság és a Magyar Unitárius Egyház/Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára közös szervezésében, Pákei Lajos születésének 160. évfordulója alkalmából tartott megemlékezésen.

³ Kelemen Lajos: Pákei Lajos. In Uó: Művészettörténeti tanulmányok. II. köt. Bukarest, 1982, Kriterion, 309312.

⁴ Murádin-Beyer Katalin: Pákei Lajos kéziratos önéletírása. *Pavilon*, 1993/8 42–49.

Szabolcs pedig a kolozsvári unitárius levéltár Pákei hagyatékáról állít össze rövid összefoglalást.⁵

Újabb 10 év elteltével, 2003-ban Gaal György emlékezik meg Kolozsvár másfél száz éve született műépítészéről,⁶ akinek életét, munkásságát méltatva ír Sisa József⁷ és Sebestyén Kálmán⁸ is. Természetesen a könyvészet az említett munkákkal nem merül ki, s az életmű nagyságához méltóan számos tanulmány jelent meg az elmúlt évtizedekben. Ám itt most Pákei Lajos tervrajzait és rajzos terveit kívánjuk számba venni.

A magunk, ezek nyomába lépő kutatását két helyen folytattuk: Kolozsváron, és Budapesten. Ez utóbbival kezdeném, hiszen a kutatás is ott indult el. De mielőtt nekikezdek, köszönetet kell mondanom azoknak, akik ennek az anyagnak az áttekintését lehetővé tették: Bakó Zsuzsának, a budapesti műemléki központ tervtárvezetőjének, Ritoók Pál művészettörténésznek, aki az építészeti múzeum gyűjteményei között könnyítette meg a tájékozódást, valamint Molnár B. Lehelnek, aki az unitárius egyházi levéltárban nyújtott segítséget a kutatás során.

Két budapesti helyszínt kell megemlítenünk, ugyanis a Magyar Építészeti Múzeum, illetve az egykori Országos Műemlékfelügyelőség tervtárának anyaga nemcsak a megőrzés helyszínét tekintve különül el egymástól.

Az egykori Országos Műemlékfelügyelőség, jelenleg Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Tervtárában két mappa található Pákei Lajos terveivel. A díszes kötéssel ellátott mappák – a gerincen ott díszleg Pákei Lajos műépítész neve aranyozott betűkkel – főleg tervek tartalmazzak, változó tartalommal: az eredeti tervektől kezdve (és itt az építészeti gondolkodást jelző skiccektől kezdve, az akvarellal színezett látványtervekre is gondolhatunk), a fénymásolatokig, vagy ezek speciális, akkoriban igen használatos fajtáig, a kék színezést eredményező cianidos eljárással készült példányokig, vagy az egyes tervek fotókópiáig. Ez utóbbiak sokszor kartonra ragasztva, mintegy kiállításra előkészítve sorakoznak, általában Pákei sajátkezű aláírásával ellátva. Nem egy alkalommal sajnos csak ezek irányítják rá figyelmünket az eredeti tervekre, vagy tájékoztatnak, tartalmáról, kinézetéről.

⁵ Guttman Szabolcs: Pákei Lajos (1853–1921) kolozsvári hagyatéka. *Pavilon*, 1993/8. 49–52.

⁶ Gaal György: Kolozsvár műépítésze: Pákei Lajos. *Unitárius Közöny*, 2003/5. 6–7.

⁷ Sisa József: Pákei Lajos, Theophil Hansen és a budapesti József Műegyetem. *Ars Hungarica*, 2003/2 441–446.

⁸ Sebestyén Kálmán: Pákei Lajos és a kolozsvári Unitárius Kollégium. *Honismeret*, 2003/4. 8–10.

A tervtári két mappában fellelhető tervelapoknál a helyi jelzet-szabály szerinti „K” jelölés nem történt meg egységesen (K. jellel illették a külföldi objektumok terveit), így feltételezhető, hogy a két mappa külön forrásból származik. Megjegyzendő, hogy ez csak a tervelapok jelzetelesénél jelentkezik, az eredeti bevételi könyvben a jelölés egységes (igaz az egyik mappát – amelyben a lapokon a K jelzés elmaradt – egész anyagával egy jelzetszám alatt iktatták, az egyes tervelapok pedig per... számozást kaptak).

A terveken és a bevételi könyvön túl valamikor a 70-es években készült egy kartoték-feldolgozás is; ez sajnos nem teljes, viszont jó rendszert ad az anyag feldolgozásához, áttekintéséhez.

Tartalmukat tekintve a lapok Pákei szinte egész munkásságát lefedik, a templom- és villaépítészeti dokumentáló tervektől kezdve a tervezett oktatási intézmények műszaki dokumentációjáig, a tervben maradt javaslati épületkonceptióktól egészen a kiadványgrafikai munkásságáig. A törzsanyagot viszont egyértelműen a megvalósult épületekről szóló lapok jelentik: Bölöntől Kolozsvárig, Pozsonytól Székelyudvarhelyig.

Pákei Lajos azonban nemcsak gyakorló építész, Kolozsvár választott, majd tiszteletbeli főépítésze, főmérnöke, építész-tanára volt. A „boldog békeidők” építő-romboló kedvű korában, fontosnak tartotta, hogy a régi épületek emlékét bravúros rajztechnikájával átmentse az utókor számára. Tudatos emlékmentés volt ez, s eredménye akkor is kiemelkedő, ha ma már tudjuk, hogy az életművének koronájaként számítható munka halála miatt töredékes maradt.

Az 1890-es évektől Pákei rendszeresen készített forrásértékű felmérési rajzokat régi, főként kolozsvári épületekről, lebontásra ítélt polgárházakról. Szándéka Kolozsvár építészeti emlékeinek rajzos bemutatása lett volna, a 14. századtól a 19. század közepéig. Munkájával – ahogy azt 1944-ben megjelent tanulmányában Balogh Jolán értékelte – „az időhatárok kiszélesítésével meghaladta a múlt század végi hivatalos műemléki gyakorlat neves szakemberei (Henszlmann Imre, Myskovszky Viktor) által képviselt álláspontot is”.⁹

A gondolat, hogy mindezt egy kiadványban tegye közkinccsé az 1910-es évek elején érlelődött meg benne. Ő maga ezt így fogalmazza meg egy évtized múltán kelt önéletírásban: „...elgondolva azt, hogy minő értékes kortörténeti műkincs megy veszendőbe, elhatároztam, hogy felvételeimet folytatva, a gyűjtött anyagot most már legalább megfelelő móddal örökítem meg felvételi építészeti rajzokban és minden más e célra szolgáló eszközökkel [...]. Az anyag össze-

⁹ Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. Kolozsvár, 1944, Erdélyi Múzeum Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek, 186)

gyűjtését lehető rövid idő alatt befejezni remélem, ha azonban a jelen rendkívüli kiadási nehézségei és költségei ezen törekvésemben meg nem gátolnak – közreadni szándékozom.”¹⁰ Tervezetének megvalósítása azonban nem adott meg neki.

Névtelen életrajzírója 1943-ban¹¹ – művei felsorolása után – szomorúan jegyezte meg, hogy rajzai „ivadékainál hevernek”. És valóban, amikor Balogh Jolán az Erdélyi Tudományos Füzetekben megjelenteti tanulmányát Pákei rajzairól, tájékoztat arról is, hogy Pákei Lajos tervezett kiadványához készített rajzai nagyobb részben fiának, dr. Pákey Lajos közigazgatási bírónak a tulajdonában vannak, Budapesten.

1983-ban kerülnek ezek a rajzok újra előtérbe, ezúttal a budapesti Magyar Építészeti Múzeum gondozta kiállítás keretén belül.¹² A mintegy 78 rajzot bemutató összeállítás tanúskodott arról, hogy Pákei rajzai nem vesztek el, védettség alatt állnak, s a katalógusban a szervezők fontosnak tartották megjegyezni azt is, hogy Pákei rajzi hagyatéka, mint a magyarországi reneszánsz művészet kutatásának értékes dokumentum-együttese, a múzeumi gyűjtemény legbecsesebbjei közé tartozik.

A Magyar Építészeti Múzeum, ahol ezeket a rajzterveket, rajzokat azóta is őrzik, jelenleg költöztetés alatt van. Ezzel kapcsolatban idekíváncozik Winkler Barnabás Ybl-díjas építésznek néhány gondolata: „Köztudott, hogy jelenleg komoly erőt megkívánó költözködés előtt áll a gyűjtemény Mókus utcában elhelyezett része. A Talpas utcai raktár még a bennfentes gyűjteményt ismerőknek sem bizalomgerjesztő és megnyugtató. Napjainkban a gyűjteményt kezelő Ritoók Pál személyéből álló „szakértő team” teljes erőfeszítését igénybe veszi a költözködés előkészítése. A száműzött gyűjteménnyel méltánytalan ez az eljárás, mert hosszú időre kezelhetetlenné válhat az évtizedek alatt, gonddal összegyűjtött pótolhatatlanul egyedülálló, újra létre nem hozható építészeti hagyatéék.”¹³

Mégis e költözésből adódott az a számbavételi kötelezettség, amelynek eredményeként az egykori kiállítás után 30 évvel alkalom nyílt számomra áttekinteni a múzeum Pákei anyagát. A gondosan őrzött hagyatéék jelenleg magán viseli a

¹⁰ Muradin: i. m.

¹¹ OMF katalógus 1983 hiv. Pákei Pákey Lajos. *Építészeti*, 1943. 128.

¹² OMF katalógus 1983 – Pákei Lajos (1853–1921) rajzai Kolozsvár reneszánsz építészeti emlékeiről. Az OMF Magyar Építészeti Múzeumának kiállítása Székesfehérváron ’83–’84 (kiállítási katalógus). Budapest, 1983.

¹³ Winkler Barnabás: A Magyar Építészeti Múzeum jelene a HAP Galériából nézve... *Tervlap*, 2012. október 4. <http://www.tervlap.hu/cikk/show/id/1601>

különböző kiállítások nyomait, a lapok egy része – a mutatósabbak – kasírozottan, kartonra ragasztva, elegáns paszpartuval keretezve tekinthető meg.

A gyűjtemény, néhány bútortervet leszámítva, az elpusztult és lebontott emlékekről, faragványokról, reneszánsz ajtó- és ablakkeretezésekről készített felmérési rajzainak legkidolgozottabb változatait tartalmazza, a letisztázott vonalas ceruza-, illetve tusrajzoktól kezdve, az akvarelles árnyékolással megelevenített grafikákig. Pákei néhány ceruzavázlata, a kollázstechnika segítségével készített lapterve a kiadványtervezés folyamatába enged belepillantani.

Különleges élmény volt ezeket a rajzokat kézbe venni, tanulmányozni, hiszen iparkodásomat a múzeum boltozatos szobájában felállított, olajba örökített Pákei-tekintet figyelte; Pákei Lajos ismeretlen festőtől származó arcképe ugyanis szintén az építészeti múzeum gyűjteményéhez tartozik.

A harmadik helyszín, ahol Pákei Lajos terveit őrzik: Kolozsvár, a Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára. Ezek helye egy méretes fémszekrény-tároló, melynek kilenc polcán fekszenek Pákei tervei és gyűjteményei, a polcok és a hatalmas mappák száma szerint csoportosítva. Annak idején a leltárba vétel itt főleg tartalmi csoportosításként történhetett, egy-egy mappán belül ugyanis az egyes tervlapok nem szerepelnek külön tételekként.

Néhány fontosabb mappát említenék meg az itt fellelhető hatalmas (a két előbbit többszörösen meghaladó mennyiségű) anyag illusztrálásaképpen. Mindenekelőtt a kolozsvári Unitárius Kollégium és az Unitárius Főiskola terveit tartalmazó mappákat, amelyek mellett igen jelentős a Székelykeresztúri Unitárius Főgimnáziumra vonatkozó anyag, ahol a különböző tervfázisokat illusztráló lapok mellett rajzos és írott dokumentumokat is találunk, pl. a bútorzatra kiírt árlejtésről. De külön mappában vannak az Iparmúzeum és Ipari szakiskola tervei, tervváltozatai, a New York-palota néhány tervlapja vagy a Redut átépítésével tervezett Városi Vigadó tervei is. Ez utóbbinak a kialakítása egyébként papíron maradt, s a kartonra kasírozott lapok között találunk néhány eredeti akvarellrajzot is, bepillantást engedve Pákei kivételes rajztudásába.

Az említett, s nagyjából egy-egy épületről szóló tervcsomagok, mappák mellett átfogó, az egyes épület- vagy építménytípusokat csoportosító kötegeket is találunk. Ilyen a pavilonépítészet címmel illelhető, amelyben a Korcsolyacsarnok, a Kioszk vagy a Trencsén téri pavilon lapjai találhatók. Egy másik a villa, lakóház, kastélyépítészeti munkáit tartalmazza, megint másik a templomtervet vagy a síremlékek rajzait – megvalósult és tervben maradt lapokat vegyesen.

A mappák tartalmát vizsgálva gyakran találunk „eltévelyedett” tervlapokat is, ezek egy jövőbeni számbavétel során feltétlenül a „származási helyükre” il-

lesztendő. Balogh Jolán annak idején megjegyezte, hogy a felmérési rajzok kisebb része „jórészt előkészítő vázlatok és másodpéldányok, a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában őriztetnek”.¹⁴ Ehhez képest az itt őrzött felmérési lapok, kartonok száma, egybeszámolva a pauszfecnikkel, meghaladja a kétszázat. Balogh Jolán tízről tesz említést, ám sajnálatosan ezekből napjainkban már csak néhány lelhető fel a gyűjteményekben (beleértve természetesen az építészeti múzeumot is). Olyan rajzokat nem találtunk például, mint a Mátyás-szülőházának Balogh által dokumentált metszeti felvételei, vagy az egykori Wesselényi utca 22. szám alatti ház bejáratául szolgáló, utóbb részben a Pákei-villába beépített kapuzat felmérése.

Pákei Unitárius levéltárban őrzött hagyatékának egy részét képezik különböző gyűjteményei: a rendszerezésre váró korabeli fotográfiák mellett (melyek ugyanakkor adalékul szolgálnak Pákei életútjához), a bécsi Adolphe Braun Phot. szignóval sokszorosított, európai gyűjteményekben őrzött műtárgyakról készített grafikák reprodukcióiból is találunk szép számmal. De megemlítenéd a Császár Ferenc szerkesztésében 1855-ben „Magyar ősök képcsarnoka” címen indított történeti portrégalériából származó metszet-nyomatok, vagy apjának Unitárius Férfiak Arczkép Gyűjteménye. Ez utóbbinál egy pillanatra meg is kell állnunk, ugyanis itt található Pákei Lajos édesapjának, az 1808–1864 között élt id. Pákei Lajosnak két fényképe is, annak a Pákei Lajosnak, aki egyházközösségi gondnok és főkormányiszéki titkár volt, és akinek néhány munkája is az átnézett kolozsvári Pákei hagyaték részét képezi. Megemlíthetjük itt gróf Bánffy György gubernátorról készült portré-grafikáját, a gubernátor Farkas-utcai templomban felállítandó ravatalának tervezetét, vagy azokat a tollrajzokat, amelyek fia beazonosító kézjeggyel hitelesítve maradtak ránk. Id. Pákei Lajos Vajdahunyad váráról készített akvarelljét őrzi egyébként a Magyar Építészeti Múzeum is (Bardoly István gyűjteményi vezető közlése szerint), ám ennek csak a xeroxkópiáját tudjuk bemutatni (az eredetét egyelőre nem találták), azét a képét, amelynek hátoldalán szinte üzenetként az utókor számára ott áll: *Miután a benn lévő képet ki-venni a rámából nem ajánlatos, mert az fedő festékkal van festve s az por alakban leválik, kérem azt csak az üveg rajta hagyásával másolni.* – Kolozsvár, Majális utca 29. Pákei. Az üzenet alatt pedig halvány felirat: *Fest[é]. Pákei L[ajos]. 1828*

Ezek után még mindig van számos olyan terv, amelynek csak a létezéséről van bizonyosságunk, de egyik említett gyűjteményben sem találtuk. Ilyen Fadrusz budapesti Naphegy-i villájának teljes tervcsomagja, mely néhány lap erejéig több helyen megtalálható, de mappányi anyagáról egyelőre még csak a kiköl-

¹⁴ Balogh: i. m.

töztetés alatt álló Építészeti Múzeum munkatársától tudunk, és csak reménykedhetünk abban, hogy a most folyó általános leltározás során előkerülnek. Vagy ott vannak a kolozsvári sétatéri Kioszknak a *Szabadság* napilap elektronikus változatában nemrég közzétett színes – igen csak mutatós – tervei, amelyeknek egyelőre nem fedeztük fel tárolási helyét.

És nem találni azokat a terveket sem (egyesek megépültek, mások papíron maradtak), amelyekről, maga Pákei Lajos – mint tervező építész – számol be önéletírásában, vagy olyanokat, amelyeknek kiállításra előkészített, kartonra kasírozott fotókópiája szerencsésen fennmaradt, de maga az eredeti – s feltehetőleg az akvarell színeivel „megbolondított” – tervrajz jelenlegi helye ismeretlen.

Mindemellett Pákei, aki akkurátusan feliratozta, keltezte, szignálta terveit (sokszor még apró skicceit is), számos olyan rajzot hagyott ránk, amelyeken semmiféle jelzet nincs. Ezek rendeltetési helye analógia útján megfejthető, de még így is jelentős az ismeretlen anyag. Beazonosításuk, szükségyszerű, és csak alapos kutatómunka után lehetséges.

Kutatásunk jelen fázisában egyelőre egy olyan több száz tételes lista áll rendelkezésünkre, amely a fent említett három helyen őrzött terv, rajz és dokumentumanyagot veszi lajstromba, megjelölve az őrzési helyet, a leltári számot (ahol van), a fontosabb paramétereket (ilyen az ábrázolt objektum megnevezése, címe, a dokumentum anyaga, technikája, néhol mérete). Ez nagyban segíti az átfogó rendszerezést, megkönnyíti az áttekintést. Fontosnak tartottuk a tervlapok, de még a rajzfecnik feliratait is rögzíteni, a széljegyzeteket lehetőségünkhöz mérten megfejteni, hiszen ezek – az ábrák mellett – segíthetnek a beazonosításban, s belátást engednek azokba a folyamatokban, amelyek egy-egy terv vagy rajz születését előkészítették. A további kutatómunka érdekében ezt az adattárat mihamarabb pontosítani, véglegesíteni, és közreadásával elérhetővé szeretnénk tenni mindenki számára.

Ekkora anyag átnézése után az ember óhatatlanul a statisztika bővkörébe esik. Lássunk tehát néhány számbéli adatot.

A budai műemlék-központ tervtárában két mappában 250 tételszám alatt őrzik a terveket, a Magyar Építészeti Múzeumban 142 db rajz van, míg az Unitárius Egyház levéltárában a 800-at is meghaladja a rajzi, illetve írott anyagot őrző dokumentumok száma. Ez több mint ezerkétszáz tétel, s mindez csak az említett helyeken, hiszen a budapesti Országos Levéltár Pákei család-hagyatéka¹⁵ és ko-

¹⁵ MNL-OL P1781 Pákei család (1606–1911) 2 cs. + 1 tekercs = 0,40 ifm, valamint a V14 jelzet alatti Pákei család 266 db-ot számláló pecsétgyűjteménye (XVI–XIX. sz.)

lozsvári Állami levéltár Pákei-fondja,¹⁶ nem beszélve az egyes épületeknek az illető intézmények helyi irattáraiban esetleg fellelhető tervanyagról, amellyel a fenti összesítésben még nem is számoltunk (gondolhatunk itt pl. a székelyudvarhelyi unitárius templom terveire, de a sor hosszú). Csak összehasonlítás-ként említjük meg, hogy a Fővárosi Levéltárban őrzött és Gerle János által a 80-as években rendszerezett Ybl-hagyatéék (amelyet méltán nevez a közreadó az ország legnagyobb építészeti hagyatékának) mintegy 6984 tervlapból áll¹⁷ (ezek napjainkban képmásolt formában állnak a kutató rendelkezésére). És vehetjük – ellenpéldaként – Lechner Ödön egyik legjelentősebb épületét, a Postatakarék-pénztárt is, amelyre vonatkozóan csak egy-két tucat eredeti Lechner-terv őrződött meg, s azoknak egy része is fotókópia. Pedig Lechner a kivitelezés során, az eredeti beadványi tervekhez képest jelentős mértékben áttervezte az épületet, és híres volt arról is, hogy épületeit nagy műgonddal, s a legapróbb részletekig megtervezte. Nem az eredeti mennyiséggel van tehát a gond – a megőrzésnek nem használt a Főváros Tervtár legutóbbi átköltöztetése.

De térjünk vissza Pákei Lajosra, s épületterveire. Szinte magától adódik (hisz a Pákei által tervezett egyik legnagyobb középületről van szó, s tervhagyatékát is itt őrzik), hogy a legteljesebb tervanyag a Kolozsvári Unitárius Kollégiumot érinti, nemcsak mennyiségileg (merthogy idesorolhatjuk a fotó és fénymásolatokat is), hanem az eredeti tervek számát tekintve is. Amellett bőven találunk a tervlapok között iratanyagot is, kivitelezési, elszámolási terveket, költségvetést. Ehhez hasonló mennyiség dokumentálja a keresztúri főgimnázium építését is. Ezzel szemben pl. a New York szálló, vagy az Iparmúzeum építéséről, tervezéstörténetéről (itt most két méretben hasonlatos épületet említettem) csak szerényebb anyag maradt fenn. Ez utóbbi viszont belsőépítészeti anyagában, a bútortervek vonatkozásában jelentős. Gyanakvásra, vagy inkább fogalmazzunk úgy: a még lappangó anyagok fellelhetőségének reményére, főleg a vidéki épületek esetében lehet okunk, hiszen Pákei olyan fontos egyházi épületeiről, mint például a székelyudvarhelyi, a dicsőszentmártoni vagy a firtosmartonosi templomok (jelentőségükhöz mérten) alig találunk az átnézett anyagban építési dokumentumokat.

Végezetül, mintegy összegzésképpen, a „hogyan tovább”-ra szeretnék kitérni, s az előttünk álló *feladatokat* megfogalmazni.

¹⁶ Sisa *i. m.* hiv. Kolozsvár, Arhivelor statului: Fond 408. Fond Familial Pákey, II. Actele membrilor familiei. D. Pákei Pákey Lajos (1853–1921)

¹⁷ Ybl Miklós építész 1814–1891. A Hild-Ybl Alapítvány kiállítása a Budapesti Történeti Múzeumban 1991. december–1992. március. Tanulmánykötet

Nem hallgatva el annak a szükségességét, hogy a Pákei-hagyaték számbavételét tovább kell folytatni, elsőként a levéltári, tervtári anyagok *rendbetételét* említhetném, hiszen nagyon sok olyan tervlap van, amelyeknek állapota foglalkozást igényel. S itt nemcsak az elkerülhetetlen tisztításra, portalanításra, az erősen hajtogatott lapok kivasalására, a restaurálásra gondolok, hanem elsősorban a tervek rendezésére, tematikai csoportosítására. Ez utóbbi – mármint a csoportosítás – részben most is így van pl. az egyházi levéltárban, így maga a rendszerezés, a leltári iktatás elvégezhető. Jelenleg minden tervlapnak ismerjük a pontos helyét, a rendszerezéskor tehát biztos kézzel lehet a polcra, mappába nyúlni. Az iktatás és rendszerezés véglegesítéséig jó lenne megőrizni ezt a sorrendet, a kivett, vizsgált anyagot a helyére visszatenni, másképp magát az anyagrendezést gátoljuk, és így a kutathatóságot nehezítjük meg.

A nélkülözhetetlen tisztítást, helyreállítást pedig követhetné az anyag megóvása érdekében, s a kutathatóság megkönnyítése céljából elvégezendő digitalizálás. Természetesen az említett feladatsort a levéltári szakemberek nálam sokkal jobban meg tudják fogalmazni, mint ahogyan azt is, ami e gondolatsorból kimaradt.

Egy másik feladat, ami menet közben adódott, az a fenti terv- és iratanyagra támaszkodó, és Pákei Lajos életművét kutató építészettörténeti *feldolgozás*. Ez egyrészt az egyes megvalósult épületek műemléki dokumentációjának összeállítását jelenti, másrészt átfogó tanulmányok megírását. Az előbbire már találunk példát, s itt említhetném Gaal György részletes tanulmányát az Unitárius Kollégiumról,¹⁸ vagy Bordás Beáta dolgozatát a mezőzáhi Ugron-kastélyról¹⁹. A műemlékvédelmi kutatás azonban pontos modellt nyújt egy ilyen dokumentációhoz: a fellelhető eredeti tervrajzok, fényképek, műszaki leírások, az épületre vonatkozó szakirodalom áttanulmányozása után rögzíteni kell az épület építéstörténetét, művészet-, és építészettörténetünkben elfoglalt kiemelt helyét, érték-kataszterét, valamint egy esetleges műemléki helyreállítás szempontjait. Mindezt állapotrögzítő felmérések, archív és helyszíni fotódokumentációk kell, hogy kiegészítsék. Nevezhetjük ezt útmutató kézikönyvnek, épületmonográfiának is, ami az illető épület jövőjének alakításához nyújt majd kézzelfogható segítséget azok számára is, akiknek nincs módjukban az esetleg hirtelen szükségessé vált

¹⁸ Dr. Gaal György: A kolozsvári Unitárius Kollégium építéstörténete. *Keresztény Magvető*, 107. évf. (2001). 190–219.

¹⁹ Bordás Beáta: A mezőzáhi Ugron-kastély építéstörténete. In: *Liber Discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára*. Kolozsvár, 2011, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány.

felújítás előtt ezt a munkát elvégezni, vagy elvégeztetni. Ezek a dokumentációk ugyanis – akárcsak a kapcsolódó tervanyagok – szintén nyilvánosak, és elérhetőek lennének a nagyközönség számára is. Fontos ugyanakkor a Pákei Lajos egész építészeti munkásságát értékelő, s azt közkinccsé tevő átfogó tudományos kutató munka is. Ilyenekről is beszámolhatunk; az elején már említettünk néhányat, itt most csak Pásztohy Júlia Pákei villaépítészetről írt tudományos dolgozatára utalnék,²⁰ amely szintetizáló, alapos munka – s feltétlenül folytatást igényel. S a munka népszerűsítésére pedig a Holnap kiadó *Építészet mesterei* sorozata nyújt elismerésre méltó példát.

Harmadik feladat lenne, s egyáltalán nem azért, mert a legkevésbé volna fontos, Kolozsvár építészeti műemlékei Pákei Lajos által készített *felmérési rajzainak gondozása*. Ennek az egyedülálló anyagnak már az áttekintése, rendszerezése is hatalmas munka. De úgy érzem, hogy az építész emléke előtt leginkább azal tudnánk tisztelni, ha ezt a munkát – melyet halálának kényszerű bekövetkeztével félig kész állapotában hagyományozott ránk – elvégeznénk, s az ő eredeti szándékát megvalósítanánk. Ez természetesen nem csak ezt jelenti, hogy a meglévő rajzok közül ki kell választani a legszebbeket, s még csak azt sem, hogy a rajz-változatok közül kiválasztjuk azokat, amelyek a legutolsó fázist képviselik. Meg kell értenünk ennek az évek hosszú során át tervezett kiadványnak egész koncepcióját, figyelembe kell vennünk azokat az utasításokat, amelyeket esetleg a félig kész lapokon fellelhetünk, s mindezt elvégezve kell megterveznünk, és kiadásra bocsátanunk azt a munkát, amelyet jelenlegi félkész állapotában is méltán nevezhetünk Pákei Lajos legkiemelkedőbb építészeti vállalkozásának. A mű címét különben ő maga fogalmazza meg a halála előtt hét hónappal írt önéletírásában „Kolozsvár Sz.K város építészeti műemlékei a XIV-ik századtól a XIX. század közepéig”.

Az eddig elhangzottakat Kelemen Lajos soraival zárnam: „Pákei Lajos dolgozószobájában hatalmas kötegekben maradtak hátra az ő híresen pontos, szép rajzai, épület- és egyéb tervei. [...] Rajzai hiányosan is becses emlékei egy művészetrajongó szépléleknek s Kolozsvár művészeti múltjának, melynek Pákei Lajos nemcsak tisztelője, hanem alkotásaival a múlthoz méltó tevékeny és jelentős folytatója volt.”²¹

²⁰ Pásztohy Júlia Réka: *Pákei Lajos villa- és lakóházépítészete*. Mesteri disszertáció/Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar, Magyar Történelmi Intézet. Kolozsvár, 2012.

²¹ Kelemen: i. m.